

A középkori veszprémi székesegyház oltárai – alapításuk, elhelyezkedésük

KARLINSZKY BALÁZS

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM NÉPI VALLÁSOSSÁG TÉMÁJÚ konferencia-sorozatának 2017. évi kötetében jelent meg egy rövid összegzés a középkori, tehát az 1526-os mohácsi vész előtti Veszprém városában egykor létezett istentiszteleti helyekről: kápolnákról és oltárokról.¹ Az az írás egy városi plébániatemplom kápolnájának kegyurasága kapcsán, mintegy mellékszálként sorolta fel a várbeli székesegyház oltárait. Célszerűnek látszott tehát az ott sommásan megfogalmazottakat egy helyen összegyűjtve kibontatni és közreadni. Az alábbiakban tehát azon információk olvashatók, amelyeket a veszprémi tárgyú okleveles forrásanyagból voltak kiszemezgethetők, különösen az utóbbi időkben megjelent forráskiadványok és a dokumentumok internetes közzétételének köszönhetően.² Ezen kívül megkísérlem még az oltárokat a bazilika alaprajzán lokalizálni.

Fontos megjegyezni, az oltárok száma a székesegyház Mohács előtti többszöri átalakításával párhuzamosan folyamatosan változhatott.³ A mozgás lehetett pozitív vagy negatív előjelű: ismert új oltár alapítása, új kápolna és egyúttal abban értelemszerűen új oltár létrehozása, oltárok összevonása, és esetleg áthelyezése. Az oltárok számának változása egyúttal az alábbi sorszámozást is problémássá teszi. A következőkben egy „abszolút értéket” kívánok csupán meghatározni, felhívva a figyelmet arra, hogy nem minden felsorolt oltár létezett egyszerre, egy kiválasztott időpillanatban.

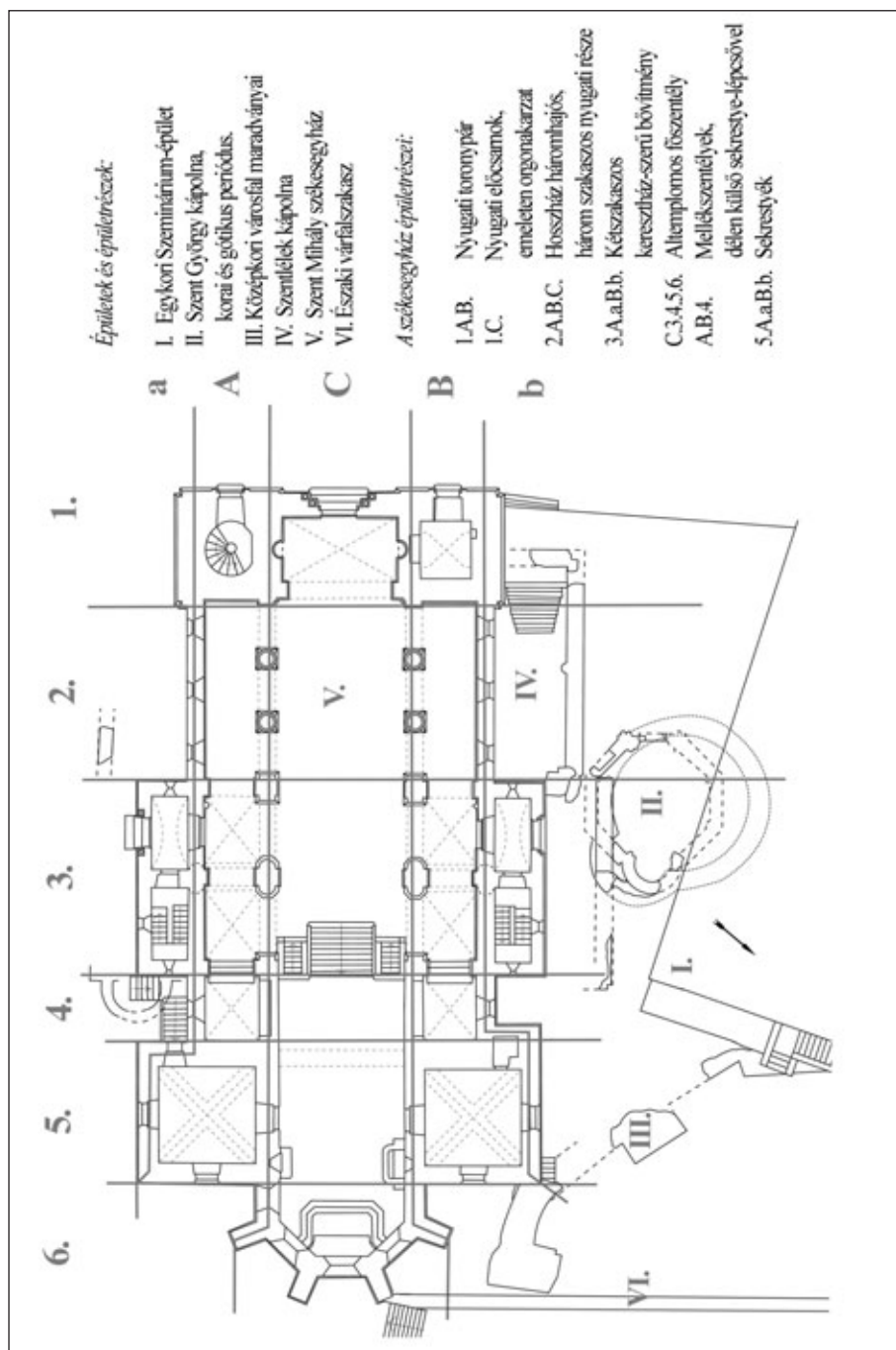
Lássuk ezután a középkori a veszprémi Szent Mihály-székesegyházban a források által meghatározható oltárokat! (A közlési sorrend az eltérések nyomán követhetősége végett Békefi Remig alább hivatkozott korábbi közlésén alapul, illetve azt egészíti ki.)

A veszprémi székesegyház fő- és mellékhajóinak oltárai

1. Szent Mihály arkangyal oltár:

Alapító: Gizella királyné⁴

Első előfordulás: [1009] 1276⁵

A középkori veszprémi Szent Mihály-székesegyház helyszínrajza³⁶

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)⁶

Elhelyezkedés: főoltár – C6 szelvény⁷

Egyéb: –⁸

Említi:⁹ BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 70., SZIGETI 1972. 7., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

2. Mária Magdolna-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1435 (TT 1887. 177.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház keleti oldalán – C4 vagy C5 vagy A4 vagy B4 szelvény¹⁰

Egyéb: A Mária Magdolna-oltár 1435-ben egyesítve volt Szent András és Benedek vértanúk oltárával. (TT 1887. 177.) 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 247., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

3. Szent Afra-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1336. szept. 14. (VO 123. = VeszprReg 282. sz.).

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a főhajóban (VO 123), a székesegyház nyugati oldalán (1556) – C1 v. C2 v. C3 szelvény

Egyéb: 1415. márc. 21-én oltárigazgatója tanúként volt jelen Pál fia Péter nagyprépost (1412–1415)¹¹ kiközösítésénél (VO 183.). 1448. máj. 8-án oltárigazgatója tanúként volt jelen előbb akkor, amikor a káptalani tagok ügyvédet fogadtak (MEV 107.), majd amikor júl. 20-án az örkanonok a székeskáptalan Emödi Pál nagyprépost (1446–1455) elleni panaszával, a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett (MEV 111.). Egy 1471. aug. 24-ről származó adat szerint a veszprémi vár sziklája alatt a nyugati oldalon volt háza (VO 249.) 1499-ben sem papja, sem jövedelme nem volt.¹²

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 68–69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 32., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

4. Szent András apostol oltár:

Alapító: –

Első előfordulás: 1394. okt. 30. (Lelesz 57. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 34., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

5. Szent András és Benedek vértanúk oltár

Alapító: legkorábban 1083. aug. 15. után (a remeték szentté avatását követően)

Első előfordulás: 1435

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Birtokai: –

Egyéb: A Szent András és Benedek vértanúk oltár 1435-ben egyesítve volt Mária Magdolna oltárával. (TT 1887. 177.) 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.) Két ismert említése az 1435-ös kincstárjegyzék és az 1467–1470 között az örkanonoksággal történt összevonása, egyébként a forrásokban pusztán Szent András apostol oltárát említik.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 43., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

6. Szent Ágnes-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1435 előtt (TT 1887. 175.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 265.)

Egyéb: Utoljára 1481-ben fordul elő oklevélben. (VO 265.) A későbbiekben egyesíthették egy másik oltárral.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 32., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

7. Szent Balázs-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1453. márc. 30. (DL 93217.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyházban (VOSuppl 440–441.), nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény¹³

Egyéb: 1480. márc. 24-én javadalma vásárlás révén két, összesen 80 forint értékű veszprémi telekkel bővült. (VOSuppl 440–441.) 1481. febr. 5-én Vetési püspök összekötötte az oltár igazgatóságát a segédpüspöki állással. (VO 264.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 51., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

8. Szent Erzsébet-oltár

Alapító: 1235 után

Első előfordulás: 1486. jún. 15. (VO 281.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 281.)

Egyéb: Egyetlen előfordulása ismert (1486); nem szerepel sem az 1435-ös kincsjegyzékben, sem az 1556-os javadalomjegyzékben.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 74., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

9. Szent Gál és Miklós hitvallók oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház keleti oldalán – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény¹⁴

Egyéb: 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.) Az oltárnak ez az egyetlen említése.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 87., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

10. Szent Gergely pápa és hitvalló oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Korábban megkülönböztettem a Szent Gergely pápa és Szent Gergely hitvalló oltárokat, de a kettő azonosnak bizonyult.¹⁵ Mindkettőnek egy-egy eszten-dőből ismert említése.

A Szent György-kápolna bejárata az egykori Szent Lélek-kápolna területére vezető modern lépcsővel (MÉM MDK 115.310.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 89., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

(Szent Gergely hitvalló oltára – azonos Szent Gergely pápáéval)

11. Szent Ilona-oltár

Alapító: –

Első előfordulás 1462. jan. 11. (VO 233.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény¹⁶

Egyéb: Nem szerepel sem az 1435-ös kincsjegyzékben, sem az 1556-os javadalmjegyzékben. Egyetlen említése 1462-ből ismert, amikor közösen birtokolt egy földet a Szent Balázs-oltárral. A két oltárt ezért feltehetően korábban egyesítették.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 117., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

12. Szent István király oltár

Alapító: 1083. aug. 15. után

Első előfordulás 1425. máj. 25. (ZsO XII/556. sz.).

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: –

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 189., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

13. Szent János evangélista oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1337. nov. 30. (VOSuppl 226. = VeszpReg 296.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 177.), keleti oldalon (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1337. nov. 30. előtt néhai [Ákos nb. Sági] Miklós volt somogyi főesperes (1331–1335) lelke üdvéért az oltárnak adományozta 4 márkát érő veszprémi telket gyümölcsfákkal. (VOSuppl 226.). 1378. aug. 22-én Balázs zalai főesperes (1364–1373) végrendeletének végrehajtása során egy veszprémi várbeli telekhez jutott az oltár (VO 316–317.) 1412. ápr. 13-án a veszprémi káptalani városrészben lévő vásárolt házaról van adatunk. (VO 177.) 1415-ben oltárigazgatója tanú volt Pál fia Péter nagyprépost kiközösítésénél. (VO 184.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 68., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 152., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

14. Keresztelő Szent János és Szent Pál apostol oltár

Alapító: Koroknai János felsőörsi prépost (1388–1415)

Első előfordulás: 1401. jún. 24. (VO 175.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a főhajóban (1401: VO 175.; 1404: VOSuppl 369.), a székesegyház nyugati oldalán (1556) – C1 v. C2 v. C3 szelvény

Egyéb: 1416. jan. 20-án Koroknai János örsi préposttól örökölt, a veszprémi káp-

talani fürdővel szomszédos házát Gergely oltárigazgató elcserélte Dubnicai János kanonok (1410–1418) egy veszprémi házával. (VO 189.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 130., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

15. Szent Katalin és Szent Dorottya-oltár

Alapító: [Csitári] Miklós segesdi főesperes (1406/13–1453), vikárius¹⁷

Első előfordulás: 1435 (TT 1887. 176.)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)¹⁸

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 259.)

Egyéb: 1484. márc. 16-án egyesítve volt a Szent Borbála-oltárral. (VO 269.) Ugyancsak e három titulussal sorolták fel az oltárt az 1556-os javadalomlistában is. (Szk 327.) A székeskáptalan 1518. jan. 29-én 100 forint értékű veszprémi házat adományozott az oltárnak. (VO 336.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 69. (Szent Dorottya), illetve 162. (Szent Katalin), BALASSA–BARANYA 2010. 138.

16. Szent Borbála-oltár

Alapító: Gatalóci Mátyás veszprémi püspök (1440–1457, VO 336.)

Első előfordulás: 1445. febr. 25. (MEV 73.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: –

Egyéb: 1484-ben már egyesítve volt a Szent Katalin és Szent Dorottya oltárral.

Lásd ott!

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 61.

17. Szent Kereszt-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1354. márc. 21. (DF 208298.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyházban (VO 237.), nyugati oldalán (1556), a szentély-rekesztőnél¹⁹ – C3 szelvény

Egyéb: 1417. nov. 26-án rektora, Balázs budai főesperes (1412–1419) részt vett Rozgonyi Péter dömösi prépost veszprémi püspökké (1417–1425) történő választásában. (VO 196.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 68., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 170., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

18. Szent Péter apostol oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1353. máj. 2. (DL 41240.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 246., VOSuppl 479.), nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: 1399. szept. 28-án igazgatója tanúként jelen volt a Rakolupi Bereck nagyprépost (1397–1411) elleni kereset ügyében hozott döntéskor. (VO 173.)

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 364., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

19. Szent Péter katedrása, Szent Péter vértanú²⁰ és Szent Miklós hitvalló oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1490

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: 1490-ben a veszprémi Sárszegen lévő házhelyet kapott adományként. (VO 295.)

Említi: BÉKEFI 1907. 26., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

20. Szent Ulrik-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1378. szept. 22. (DL 91848.)²¹

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1448. máj. 8-án oltárigazgatója tanúként volt jelen előbb akkor, amikor a káptalani tagok ügyvédet fogadtak (MEV 107.), majd amikor júl. 20-án az örkanonok a székeskáptalan Emődi Pál nagyprépost (1446–1455) elleni panaszával, a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett (MEV 111.) Az oltárigazgatónak a 15. század végén veszprémi Szent Katalin domonkos kolostor környékén volt háza, a káptalan egyik elhagyott malma mellett.²²

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 492., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

Említi: –

21. Szent István protomártír oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 243.)

Egyéb: Egyedül 1467-es előfordulása ismeretes; sem az 1435-ös kincsjegyzékben, sem az 1556-os javadalomjegyzékben nem fordul elő. Feltehetően azonos a Szent István király oltárral.²³

Említi: –

22. Szűz Mária mennybemenetele oltár

Alapító: Szentmihályfalvi Antal kanonok (1495–1507)

Első előfordulás: 1508. nov. 15. (VO 318.)

Kegyúr: székesegyházbeli Krisztus Teste-oltár igazgatója (1556)

Elhelyezkedés: a Szent Ulrik-oltár „fölött” volt (VO 318.) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: –

Említi: MEZŐ 2003. 398.

23. Szűz Mária mennybemenetele, Mindenszentek és Keresztelő Szent János fővétele oltár

Alapító: Polyáni (Somodori) János kanonok (1479–1494)

Első előfordulás: 1480. márc. 12. (VO 322.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház déli, kisebb v. alsó sekrestyéje mellett (VO 322.) – A4 v. a4, esetleg A3 v. a3 szelvény

Egyéb: –

Említi: MEZŐ 2003. 398. (A székesegyház két Szűz Mária-oltárát ismeri, azonban egyik közülük az altemplombeli.)

24. Krisztus Teste és Mindenszentek-oltár

Alapító: Kornis Mihály segesdi főesperes (1473–1484)

Első előfordulás: 1483. dec. 15. (VO 267)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan

Elhelyezkedés: a kórus oldalán, észak felől (VOSuppl 450.) Egy 1486-ban kiadott oklevél már csak egyetlen titulussal Krisztus Teste-oltárként említi a stallum közelében. (VO 281.) – B3 v. b3, de legvalószínűbb: B4 szelvény

Egyéb: 1483. aug. 21-én Gál veszprémi domonkos perjel többek között a veszprémi Sárszegen lévő kúriás telkét eladta Kornis Mihály főesperesnek, és rajta keresztül az újonnan létrehozott oltárnak. (VO 275.) Az 1556-os javadalomjegyzék két

önálló oltárként említi: a Krisztus Teste-kápolna (!) igazgatóságát a káptalan, a Mindenszentek-oltárát a püspök adományozta. (Szk 326–327.)

Említi: BÉKEFI 1907. 22. és ÁDÁM 1912. 69.: a Szent György-kápolnában lévő Krisztus Teste-oltárral keverték; MEZŐ 2003. 207.

25. Szentháromság-oltár

Alapító: Jenői Mátyás kanonok (1496–1528) (Szk 327.)

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 485.

26. Szent Megváltó-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 392.

27. Mindenszentek oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 338.

28. Elhunytak oltára

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 73.

A veszprémi székesegyház Szűz Máriáról nevezett attemplomának oltárai

29. Szűz Mária-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1304. febr. 19. előtt (VO 101.)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (VO 101.) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: 14. század eleji eredetéről tanúskodik Márton fehérvári főesperes 1318 körülre keltezhető végrendelete (VO 43.).

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 68., MEZŐ 2003. 398., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

30. Szent Imre-oltár

Alapító: 1083. aug. 15. után

Első előfordulás: 1368. szept. 9.(VO 149.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (VO 149.), a székesegyház déli oldalán (BEDY 1934. 66.), székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: –

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 119., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

31. Szent Miklós-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1381. ápr. 26. (CD IX/5. 536.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (1435: TT 1887. 175.), a székesegyházban (VO 272.), székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: 1399. szept. 28-án igazgatója tanúként jelen volt a Rakolupi Bereck nagyprépost elleni kereset ügyében hozott döntéskor. (VO 173.) 1484. máj. 25-én a veszprémi Sárszegen, a káptalani városrészben rendelkezett egy házhellyel. (VO 272., VOSuppl 450.)

Többször említenek a források Szent Miklós-oltárt a székesegyházban, az attemplom megjelölése nélkül. Ezeket az említéseket jobb híján az attemplombelivel azonosnak feltételeztem. Sőt, 1467-ben ismert egy Szent Miklós-oltár, amelyet a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Gál hitvalló és Mária Magdolna-oltárral együtt az örkanonoki stallummal von össze Vetési Albert püspök.²⁴ 1490-ben Szent Péter katedrálja és vértanú, és Szent Miklós hitvalló oltár-

*A Szent György-kápolna a védőtetővel, előtérben Szent Imre szobrával
(MÉM MDK 055.780.)*

ra van adatunk. Ezeket különbözőnek tekinthetjük az altemplombeli Szent Miklós-oltártól, mivel mindhárom (Szent András, Szent Péter, illetve Szent Miklós) titulus szerepel az 1556-os jegyzékben. Utóbbi esetében a biztosan altemplombeli Szent Imre-oltárral együtt nem jelölték annak kriptabeli elhelyezkedését.

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 308., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent László-kápolnájának oltára

32. Szent László-oltár²⁵

Alapító: Himfi Benedek pilisi ispán és ősei²⁶

Első előfordulás: 1359. máj. 18. előtt. (MREV²⁷ II. 182.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 225.), székesegyház nyugati oldalán (1556) – Az alaprajz, illetve az azon biztosan lokalizálható Szent György- és Szentlélek-kápolnák fekvése miatt kizárólag a székesegyház déli oldalán képzelhető el további kápolna.²⁸ – a2, a3, esetleg a4 szelvény

Egyéb: 1412. ápr. 13-án háza a veszprémi káptalani városrészbe adatható. (VO 177.) 1471. aug. 24-én ugyanakkor már a veszprémi vár sziklája alatt – az ellenkező –, nyugati oldalon volt. (VO 249.) Oltárigazgatója, Tamás 1484. márc. 16-án Kornis Mihály segesdi főesperes végrendeletének egyik végrehajtója volt. (VO 270.)

Említi: BÉKEFI 1907. 23., ÁDÁM 1912. 69–70., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 211., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szentlélek-kápolnájának oltára

33. Szentlélek-oltár

Alapító: –

Első előfordulás 1358. aug. 27. után (AOkl 1358. 955. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: A székesegyház északi oldalán (1503: VO 305.; 1509: VOSuppl 478.)²⁹, a székesegyház nyugati oldalán (1556) – b2 szelvény

Egyéb: 1395. febr. 2-án a Veszprémvize melletti veszprémi nyugati káptalani városrészben volt Mihály kóruspap, oltárigazgatónak telke. (VO 168.) 1435 előtti forrásaink oltárról beszélnek, azonban már korábban tervbe vehették kápolna építését. Jánoki Demeter püspök (1387–1392, 1395–1398) adományt tett a kápolna építésére, így például 4 könyvet adományozott erre a célra. 1447-ben továbbra is a kápolna építése volt napirenden: Szabadi Tamás éneklőkanonok és oltárigazgató egy breviáriumot vett el e célból történő értékesítésre az oltár vagyonából. (TT 1886. 574.) 1503-ban itt gyűltek össze a kanonokok a somogyi tizedek elleni tiltakozásuk oklevélbe foglalása alkalmával. (VO 305.) 1510-ben szintén kanonoki gyűlés színhelye volt. (Szk 150.)

Említi: BÉKEFI 1907. 23., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 222., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent Márton-kápolnájának oltára

34. Szent Márton-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1417 előtt (TT 1887. 177.)³⁰

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) Az alaprajz, illetve az azon biztosan lokalizálható Szent György- és Szentlélek-kápolnák fekvése miatt a székesegyház déli oldalán. A hosszház déli oldalához csatlakozó két román kori mellékteret azonban már a román korban átalakítják, felszámolják.³¹ – a2 v. a3 v. a4 szelvény

Egyéb: oltárigazgatóját, Adriánt 1438-ban szentszéki perben bíróság elé történő idézés végrehajtásával bízzák meg. (VOSuppl 392.) 1507. júl. 13-án Tommaso Bellorusso kormányzó, helynök és oltárigazgató évi 1 forintos cenzusért birtokba veszi a káptalantól az oltár számára átengedett házat a veszprémi Szent Margit-egyház közelében, a nyugati káptalani városrészben. (VO 313–315.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 70., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 253., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent György-kápolnájának oltárai

35. Szent György-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1358. jún. 14. (VeszpReg 490. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) a székesegyház északi oldalán³² – II. szelvény

Egyéb: 1415. márc. 21-én oltárigazgatója tanúként volt jelen Pál fia Péter nagyprépost kiközösítésénél. (VO 183.) 1448. júl. 20-án rektora ismét tanú volt, amikor a káptalan örkanonokja az Emödi Pál nagyprépost elleni ügyben a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett. (VO 219.) 1465-ben patrocíniuma búcsúja adatható. (VO 240.) 1509. ápr. 9-én Beriszló Péter kommandátor és helynök – későbbi veszprémi püspök – többek között néhai [Dobszai?] Balázs kanonok veszprémi sárszegi házával gazdagította az oltár javadalmát. (VOSuppl 478–479.),

Említi: BÉKEFI 1907. 21., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 92., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

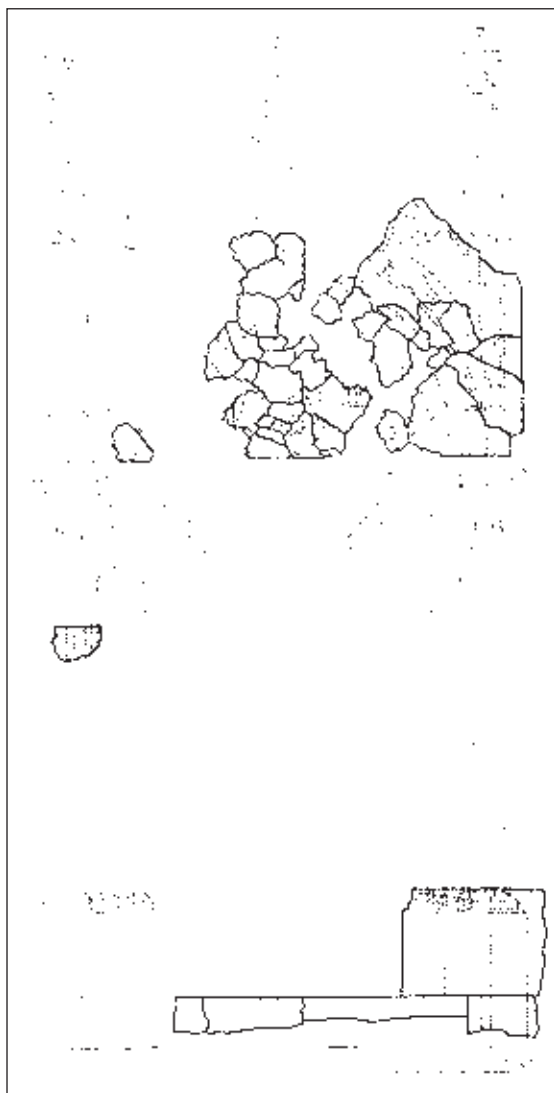
36. Krisztus Teste és Szent Albert, Lőrinc, Sebestyén, Januarius és mártírtársaik oltár

Alapító: Vetési Albert püspök 1473. január 13. előtt. (VO 250–251.)

Első előfordulás: 1473. január 13. (VO 250.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: Az oltár a székesegyház északi oldalán álló Szent György-kápol-

*A Szent György-kápolna rekonstruált kapuja
Vetési püspök címerével
(MRT 2. 229. o.)*

nában, jobb felől állt. (VO 250–251., VOSuppl 431.) – II szelvény

Egyéb: 1473. jan. 13-án a székeskáptalan az oltárnak adományozta néhai társuk, Hadadi Demeter kanonok váralján lévő házát (VO 251.). A Szent György-kápolnában álló oltár 1473. szept. 16-án búcsút nyert. (VOSuppl 431.) 1513. jan. 24-én az oltárigazgatóság legalább két-szobás házában állítottak ki közjegyzői okiratot (VO 321.).

Említi: MEZŐ 2003. 207. (Krisztus Teste - a székesegyházbelit is ismeri.), uo. 230. (Szent Lőrinc), uo. 160. (Szent Januarius), és uo. 390. (Szent Sebestyén).³³

Az oltár nem azonos a székesegyházban álló Krisztus Teste és Mindenszentek-oltárral. A Szent György-kápolnában lévónél minden esetben megjegyezték az oklevelekben, hogy az a kápolnában található, a Mindenszentek-oltárral kapcsolatban pedig annak székesegyházbeli elhelyezkedését említették a források. Mindkét oltár alapítója ismert továbbá: a kápolnábelit Vetési Albert püspök alapította 1473-ban vagy nem sokkal korábban, a székesegyházbeli Krisztus Teste és Mindenszentek-oltár fundátora

pedig Kornis Mihály segesi főesperes volt.³⁴ Az oltárigazgatók személye is különböző: a kápolnábeli oltáré Polyáni János kanonok 1480 és 1498 között, míg a székesegyházié Gombai Gergely volt 1484-ben.³⁵

A felsorolt három tucat oltárra vonatkozóan sikerült írásos adatot találnom. Kísérletet tettem a székesegyházon belüli elhelyezkedésük pontosítására, azonban látható, hogy továbbra is szerfelett bizonytalan néhányuk elhelyezkedése. Feltételezéseinket további régészeti megfigyelések, szerencsés esetben feltárások és leletek pontosíthatják.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ÁDÁM 1912. = ÁDÁM Iván: *A veszprémi székesegyház. Lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből.* Veszprém, 1912.
- AOKI = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium. I–XLVII.* Szerk. KRISTÓ Gyula et al. Budapest–Szeged, 1990–2017.
- BALASSA–BARANYA 2010. = BALASSA László – BARANYA Péter: Veszprémi székesegyház. In: DIÓS László (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XV.* Budapest, 2010. 138–142.
- BEDY 1934. = BEDY Vince: *A felsőörsi prépostság története.* Veszprém, 1934. (A veszprémi egyházmegye múltjából 3.)
- BÉKEFI 1907. = BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban.* Budapest, 1907. (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III.)
- Centenárium album = KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.), FÜLÖP András – SIMON Anna (bev. tan.): *Centenárium album a veszprémi székesegyház átépítésének százéves évfordulójára.* Veszprém, 2010.
- CD = FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XII.* Buda, 1829–1844.
- DHA = GYÖRFFY, Georgius (ed.): *Documenta Hungariae Antiquissima. Vol. I. 1000–1131.* Budapest, 1992.
- DL-DF = RÁCZ György (szerk.): *Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára.* Budapest, 2008. DVD-Rom. Interneten: <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/a-kozepkori-magyarorszag-leveltari-forrasai/> (letöltés időpontja: 2018. május 15.)
- FÜLÖP–SIMON 2011. = FÜLÖP András – SIMON Anna: Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére.* Veszprém, 2011. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.) 39–62.
- HAJÓS 1966. = HAJÓS Géza: A pécsi románkori székesegyház „népoltára” története, helye, ikonográfiája és jelentősége. *Művészettörténeti Értesítő* 15 (1966) 185–193.
- KARLINSZKY 2014. = KARLINSZKY Balázs: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543. – Három prépost portréjával. *Turul* 87 (2014) 93–103.
- KARLINSZKY 2017. = KARLINSZKY Balázs: Egy 15. századi veszprémi kápolnaalapítás maradjára. A veszprémi Keresztelő Szent János-plébániatemplom Szűz Mária-kápolnája a 15–16. században. In: FOGL Krisztián Sándor – PILIPKÓ Erzsébet: *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.* Veszprém, 2017. 64–84.
- Lelesz = C. TÓTH Norbert: *A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei.* Nyíregyháza, 2006. (A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 36.)
- MÉM MDK = Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ
- MEV = DRESKA Gábor – KARLINSZKY Balázs: *Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1437–1464.* Veszprém, 2014. (A veszprémi egyházmegye múltjából 25.)

- MEZŐ 2003. = MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003. (METEM könyvek 40.)
- MREV = FRAKNÓI Vilmos – LUKCSICS József: *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV*. Budapest, 1896–1907.
- MRT 2 = ÉRI István (szerk.): *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Bp., 1969. (Magyarország régészeti topográfiája 2.)
- SZIGETI 1972. = SZIGETI Kilián: Mesko veszprémi püspök (1334–1344) Pontificaléja. *Magyar Könyvszemle* 88 (1972) 5–14.
- Szk = KREDICS László – MADARÁSZ Lajos – SOLYMOSI László (közveteszik): *A veszprémi káptalan számadáskönyve*. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)
- C. TÓTH 2013. = C. TÓTH Norbert: *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437*. Budapest, 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.)
- C. TÓTH 2015. = C. TÓTH Norbert: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II*. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.)
- C. TÓTH 2017. = C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökök, vikáriusaik és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig*. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- TT 1886. és 1887. = FEJÉRPATAKY László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. *Történelmi Tár* 9 (1886) 553–576. és *Történelmi Tár* 10 (1887) 173–192.
- VeszprReg = KUMOROVITZ L. Bernát (összeáll.): *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Budapest, 1953. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 2.)
- VFL III.1.a.1. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprémi Káptalan levéltára, Veszprémi Káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii, 1780 előtti birtokjogi iratok.
- VO = GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára (1002–1523)*. Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)
- VOSuppl = ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László: *Veszprém város okmánytára. Pótkötet*. Veszprém, 2008. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- ZsO = ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR. I–XIII. Összeáll. MÁLYUSZ Elemér et al. Budapest, 1951–2017. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.)
- ZSOLDOS 2010. = ZSOLDOS Attila: Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az Árpád-korban. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 26 (2010) 11–23.

JEGYZETEK

¹ KARLINSZKY 2017.

² MREV, VO, VOSuppl, MEV, DL-DF.

³ A székesegyház építéstörténetéről legutóbb, a korábbi szakirodalomra történő hivatkozással: Centenárium album), illetve FÜLÖP–SIMON 2011. A 20. század eleji átépítés kapcsán készített összefoglalásra lásd Ádám Iván székesegyház-történetét: ÁDÁM 1912.

⁴ A vonatkozó szakirodalom legutóbbi összefoglalásával lásd: ZSOLDOS 2010. 14–16.

⁵ A püspökség 1009-ben kelt szentistváni adománylevele a Szent Mihály- (székes-) egyház joghatósága alá jelölt ki négy vármegyét, azonban magát az oltárt csak 1276-ban említették először, amikor a Csák Péter-féle dúlás során elpusztult oltártakarókról olvashatunk. 1009: DHA 49.

⁶ A veszprémi székeskáptalan középkori számadáskönyve végén közölt, 1556-ból származó javadalomjegyzék alapján a székesegyházban található oltárok többsége, tizenhét a püspök

adományozása, kisebb része, hat pedig a káptalan adományozása vagy kinevezése alá tartozott. Vö. Sz. 326–328. (Írásom hátra lévő részében e három oldalra hivatkozom az oltárok kegyuraságával kapcsolatban, így ezt külön nem jelölöm.)

- ⁷ Az 1556-os javadalomlista abból a szempontból is érdekes lehet, miszerint a püspök által adományozható oltárigazgatóságok esetében megkülönböztette, hogy azok a Szent Mihály-székesegyház nyugati vagy keleti oldalán álltak. A hagyományos, keletelt elrendezésű templom égtájak szerint két részre történő osztása a szentélyrekesztő vagy diadalív helyéhez képest történt. A nyugati oldalon álltak Szent Balázs-, Szent István király, Szent Afra-, Szent Péter apostol, Szent Mihály-, Szent Péter mártír (apostol), Szentlélek-, Szent János és Pál-, Szent Kereszt- és Szent László-, míg a keleti oldalon Szent Ulrik-, Szent Miklós-, Mindenszentek-, Szent György-, Szent András apostol, Szent János apostol és Szent Imre herceg oltárai. A Szent Mihály-oltárt tehát ez a jegyzék az épület nyugati részébe helyezte. Ennek pontos magyarázatával egyelőre nem tudok szolgálni.
- ⁸ A kihúzás minden további esetben azt jelöli, ha nem rendelkezünk a vonatkozó helyre adatokkal.
- ⁹ A középkori veszprémi székesegyház oltárait Ádám Iván fentebb említett épülettörténeti munkája (ÁDÁM 1912) mellett többen is feldolgozták: BÉKEFI 1907., MEZŐ 2003., BALASSA–BARANYA 2010., SZIGETI 1972. E pontban, ha ezen összegzések kitértek az oltárra, azok említéseit sorolom fel.
- ¹⁰ Elhelyezkedésére nincs pontos adatunk. A székesegyház keleti részre történő lokalizálását az teszi lehetővé, hogy 1467-ben már egyesítve volt az ismert helyzetű Szent András-oltárral. Vö. az *Egyéb* pontban írtakat. A keleti részben a felsorolt négy szelvényben lehetnek oltárok; az A5 és B5 szelvényeken található helyiségek a sekrestyék voltak.
- ¹¹ Vö. C. TÓTH 2013. 72., illetve KARLINSZKY 2014. 96.
- ¹² Idézi: BÉKEFI, 1907. 24. (Eredetije: VFL III.1.a.1. Patvására 17. = DF 201527).
- ¹³ Pontos adat nincs, a felsorolt szelvények mindegyike a székesegyház nyugati részében található.
- ¹⁴ Elhelyezkedésére nincs adatunk. A székesegyház keleti részre történő lokalizálását az teszi lehetővé, hogy 1467-ben már egyesítve volt az ismert helyzetű Szent András-oltárral. Vö. az *Egyéb* pontban írtakat.
- ¹⁵ KARLINSZKY 2017. 71–72.
- ¹⁶ Mivel később a Szent Balázs-oltárral egyesítették, így annak 1556-os helyzete alapján helyezhető ide.
- ¹⁷ A kincsjegyzék keletkezése, vagyis az 1435 előtti időben Csitári Miklós segesi főesperes vikáriusságára a következő évekből van adatunk: 1416–1417, 1420, 1426, 1428. 1440 utáni további adatokra lásd C. TÓTH 2017. 115., illetve C. TÓTH 2015. 129–130.
- ¹⁸ Az 1556-os javadalomjegyzék alapján a székeskáptalan által adományozott rektorátusok esetében – ha csak nem rendelkezünk az oltár elhelyezkedésére vonatkozó más információval, mint amilyen például az altemplombeli Szűz Mária-, illetve a Krisztus Teste-oltár esetében birtokunkban van – nem zárható tovább azok fekvése azon túlmenően, hogy nyilvánvalóan a székesegyházon belül voltak. Kizárható ugyanakkor, hogy valamelyik mellékkápolnában vagy az altemplomban lettek volna, ezeket ugyanis minden forrás jelölte.
- ¹⁹ A szentélyrekesztőnél található Szent Kereszt „népoltárokról” lásd HAJÓS 1966. Középkori veszprémi előzményéről, analógiák alapján: ÁDÁM 1912. 72.
- ²⁰ Kézenfekvő lenne azonosnak venni a két Szent Péter-oltárt, mivel a rendelkezésre álló adataik között nincs időbeli átfedés – kivételt képez az 1556-os javadalomjegyzék, amely világosan megkülönbözteti a Szent Péter apostol és a Szent Péter vértanú oltárokat a püspöki adományozásuk között. Sz. 326.

- ²¹ Szent Afra és Szent Ulrik az augsburgi egyházmegyéhez kapcsolódó szentek; patrocíniumaik jellemzően 14. századi vagy korábbi alapítású templomoknál figyelhetők meg. MEZŐ 2003. 32., illetve 492.
- ²² A ház korábban Rezi Imre kanonoké (1469–1495) lehetett, aki 1495. júl. 13-án volt jelen utoljára a kanonoki jövedelem-felosztások alkalmával. A számadáskönyv adatsoraiban olvasható malomkezelési felosztások felsorolásában második vagy harmadik helyen említett malmot 1510-ig „Rezi háza mellettiként”, majd 1511-től már a „Szent Ulrik-oltár háza mellettiként” jegyezték fel, olykor hozzátéve, hogy a domonkosok vagy a „Szent Katalin-kolostor mögött” állt. Szk passim.
- ²³ A veszprémi pontifikálé sem emeli ki tiszteletét. SZIGETI 1972. 7.
- ²⁴ Lásd korábban: VO 241–245.
- ²⁵ A források egyetlen kivételtől eltekintve oltárról beszélnek; kápolnáról egyedül az 1359-es, pápai udvarból származó búcsúengedély szól.
- ²⁶ A család adományairól az 1435-ös leltárban is olvashatunk: Debrentei Him fia Benedek (†1380) özvegye [Essegvári Dorottya, †1393] több adományáról. TT 1887. 176 és 181.
- ²⁷ A forráskiadványban április szerepel. Javítva a szöveg alapján: „quintodecimo kalendas Junii”.
- ²⁸ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ²⁹ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³⁰ Az 1435-ben felvett leltár szerint Domonkos fehérvári főesperes (1410–1417) egy breviáriumot hagyott a kápolna oltárának.
- ³¹ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³² A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³³ A veszprémi pontifikálé kapcsán kiemelik, hogy Szent Lőrinc különösebb tiszteletének nincs helyben nyoma. SZIGETI 1972. 7.
- ³⁴ Vetési-alapítására: VO 250–251., 256–258.; Korniséra: VO 272., 276., VOSuppl 450.
- ³⁵ Polyánira: VO 303–305., 321.; Gombaira: VO 277–278.
- ³⁶ FÜLÖP–SIMON 2011. 257. (19. ábra)